

OPPONENSI VÉLEMÉNY

HERGER CSABÁNÉ

A MODERN MAGYAR HÁZASSÁGI VAGYONJOG KIALAKULÁSA ÉS RENDSZERE A NÉMET JOGFEJLŐDÉS TÜKRÉBEN

c. MTA doktori értekezéséről

Herger Csabáné az MTA doktora cím elnyerése érdekében nem egy disszertáció-kéziratot, hanem a Schenk Verlag gondozásában 2017-ben megjelent monográfiáját nyújtotta be. A monográfia a hatályos magyar házassági vagyoni jog szabályait elemzi a történeti összehasonlító módszer alkalmazásával. Az összehasonlító elemzés kitér egyrészt az antik, germán és a magyar házassági vagyoni jogi modellek intézményi és funkcionális összevetésére, másrészt a doktrinális házassági koncepciók, törvényhozási törekvések kontextuális elemzésére.

A benyújtott munka megítélésem szerint mind formai, mind tartalmi szempontból megfelel az MTA doktora címre pályázó munkákkal szemben támasztott követelményeknek.

A szerző öt fejezetben tárgyalja a választott kutatási témát; ebből az első fejezet bevezető jellegű, míg a hetedik fejezet mintegy egy íves összegzésben foglalja össze a kutatás eredményeit. A második fejezet a kutatási téma és a választott módszerek lehatárolását és elméleti indokolását adja. A történeti és hatályos jogi összehasonlító elemzés leszűkítése a német és magyar jogra valóban némi indokolást igényel, hisz Európában a magánjogi kodifikációk közül a 19. században a Code civil jelentette a mintaképet, míg a magyar 19. századi joggyakorlat szempontjából – első pillantásra – inkább az osztrák házassági jog tűnne relevánsnak. Kétségtelen azonban, hogy a 19. században a német pandektisztika jelentette azt a tudományos, oktatási és szakmai-dogmatikai bázist, amely a kontinentális jogrendszerekben a kodifikáció motorját képezte. De maga a jelölt is többször áttöri a német jogra leszűkítés szoros korzettjét, hisz a magyar házassági jog 19. századi fejlődését bemutató fejezetben több címben is tárgyalja az Optk hatását a magyar joggyakorlatra (282 sqq.; 302 sqq.).

A házassági vagyoni jog elemzése a könyvben gyakorlatilag három átfogó fejezetben valósul meg: a harmadik fejezet (41-152) a német jogkör sokszínű jogtörténeti hagyományát foglalja össze; a negyedik fejezet (153-374) a magyar házassági vagyoni jog alapvető intézményeinek történeti fejlődését vázolja fel; míg az ötödik fejezet (375-419) a német BGB és az új Ptk (2013. évi V. törvény) házassági vagyoni jogát veti össze a jogösszehasonlító módszer alkalmazásával.

A házassági vagyoni jogi modellek történeti összevetésénél hiányérzetet kelt, hogy a római jogi előzmények ugyan gyakran, de csak érintőlegesen kerülnek megemlítésre. Ez sajnálatos, hisz az ókori jogfejlődés során – mind törvényhozási, mind jogtudományi és joggyakorlati szinten – már világosan körvonalazódnak a házassági vagyoni jog azon modelljei, amelyek az elemzett jogrendszerekre tartós befolyást gyakoroltak – a modern kodifikációk tükrében is.

A házassági vagyoni jog római jogi szabályai feltérképezésének tudatos kizárása a kutatásból a „Germanisták”, a németországi tudományos iskolák egyikének elutasító felfogásához igazodik, amely éles határvonalat von a római jogi hagyomány és az újkori kodifikációktól datált és a 19-20. századi törvénykönyvekben manifesztálódott jogfejlődés közé. Ezt a meggyőződést képviseli a HKK (Historisch-Kritischer Kommentar zum BGB, Band IV: Familienrecht, §§ 1297-1921. Hg. von Mathias Schmoekel, Joachim Rückert, Reinhard Zimmermann, Mohr Siebeck, Tübingen 2018) IV. kötete is, amelyet Eva Schumann szerkesztett, és amely a német BGB családjogi normáit interpretálja jogtörténeti megközelítésben. Dicséretes, hogy Herger Csabáné, aki Humboldt-ösztöndíjasként tudvalevőleg Schumann professzor asszony tudományos műhelyében kutatott, megismerkedett a legújabb német koncepciókkal és azt innovatív, kreatív módon adaptálva a magyar házassági jog újszerű, hiánypótló elemzését tette az asztalra. Munkája értékes adalék a magyar jogtörténeti vonulat korszerű feldolgozása szempontjából.

Római jogásként mégis azt vallom, hogy a házassági vagyoni jog jogtörténetileg sokszínű szokásjogi és írott jogi modelljeinek strukturális-funkcionális és dogmatikai megértéséhez hasznos lett volna egy strukturált római jogi megalapozás.

Az archaikus korból származó, de az antik Róma előkelő, politikai vezető rétegét képező családjaiban a klasszikus korban is tovább élő manusos házasság joghatásai közé tartozott, hogy a feleség férje hatalma alá került, amelynek révén vagyoni jogképessége megszűnt, meglévő és később szerzett vagyona a férj tulajdonába olvadt be. A *patria potestas* személyi jogi joghatása révén a férj javára fenyítő hatalom is keletkezett a feleség felett; ehhez járult, hogy a korabeli társadalmi környezetben a nő a külvilágban a *familia*, a család, azaz a férj személyén keresztül tudott integrálódni. Ez a férji *potestas/manus*, hatalmi viszony ugyanakkor nem pusztán a házassági életviszony attribútuma volt. A *familia*, a házközösség tagjai (a törvényes házasságból származó és örökbe fogadott gyerekek, unokák) azonos mértékben voltak alávetve a *potestast*nak (Gaius 1,48-49).

Ugyanakkor a feleség a házasság fennállása alatti családi vagyongyarapodásból (közös szerzeményekből) *mortis causa* részesült, hisz a férj halála esetén egy gyermekrésznyi törvényes öröklési joga illette. A *potestas* tehát nem pusztán elnyomást, hanem védelmet és anyagi biztonságot is jelentett – személyi és vagyoni szempontból egyaránt. A házassági modelleket, azok személyi és vagyoni joghatásait mindig kontextualizálva, az adott társadalmi-gazdasági környezetbe ágyazva kell elemezni – különben anakronisztikus következtetésekhez juthatunk.

Megjegyzendő, hogy a vagyonegyesítő (manusos) házassági modell Rómában nem különült el élesen a dotális modelltől: a nő a kiházás alkalmával a családja vagyoni helyzetének és társadalmi állásának megfelelő hozományt vitt a házasságba, amely a házasság megszűnése esetén visszajárt (és ezzel az elvált vagy megözvegyült feleség életének egyik egzisztenciális biztosítékát jelentette). A hozományadás a jogéletben erős társadalmi-etikai elvárás volt: egyes ókori források egyenesen úgy fogalmazzák, hogy hozomány nélkül nem is létezett törvényes házasság.

A hozományadás a jogfejlődés korai periódusától kezdve szóbeli vagy írásbeli házassági szerződés keretében valósult meg; ezek a szerződések kifejezetten és részletesen szabályozták a házasság tartamára az együttélés erkölcsi és jogi alapelveit, és tételesen felsorolták a hozomány tárgyait (ingatlanok, ingóságok).

A hozományt a nő apja, apai felmenője vagy maga a nő adta a férjnek; maga az átadás történhetett *in natura* (tételesen felsorolva) vagy becsült értékben (*dos aestimata*). Az *in natura* átruházott hozományi vagyontárgyakat a házasság megszűnése után csak akkor kellett kiadni, ha azok még természetben megvoltak; az elpusztultakért a férj csak vétkes károkozás esetén volt

köteles helytállni. Ez azt jelenti, hogy a vétlen pusztulás veszélyét a feleség viselte. Amennyiben a hozományt becsértékben (*dos aestimata*) rendelték, a vétlen pusztulás veszélye átszállt a férjre: ő vagy örökösei akkor is kötelesek voltak megfizetni a hozományi tárgyak értékét, ha azok *vis maior* következtében semmisültek meg. A kölcsönös házastársi kötelezettségek szerződéses rögzítése védelmet jelentett a feleség számára, hisz a férj súlyos kötelezettségszegése (különösen hűtlensége) okot adott a válásra, ami a hozomány azonnali kiadása iránti igénnyel párosult; kevés férj volt annyira likvid, hogy egy jelentősebb hozományt bármikor könnyedén vissza tudott volna fizetni.

A fent vázolt manusos házasság a korabeli társadalmi berendezkedést és családfelfogást tükrözi: nem az egyes individuum, hanem a *familia* volt a politikai- és jogrend alapegysége, és a familiát a *pater familias* képviselte a társadalmi és jogi viszonylatban. Ezen patriarchális modell mellett azonban már a Kr. e. 5. században, a XII t.t. korában is létezett a manus nélküli házasság, amely a vagyonekülönítés elvén állt: a feleség vagyonára a házasság semmilyen joghatással nem bírt, az továbbra is a nő tulajdonában maradt, elkülönült vagyoni egységet képezett. Ennél a modellenél a feleség nem örökölt a férj hagyatékából (a *familia* vagyonából) sem, és a házasság fennállása alatt sem léteztek közös szerzemények. A hatalom alatt nem álló feleség a civiljogi törvényes öröklési rendben egyáltalán nem örökölt, a praetoriban is csupán a legutolsó osztályban, az összes agnat és cognat rokon után. De ez a házassági modell is „dotális” volt, hisz a hozományadás ennél is centrális jelentőséggel bírt. A feleség hátrányos öröklési pozícióján a jogéletben a végrendeleti juttatások enyhítettek: általános *usus*-nak számított, hogy a férj végrendeletében hagyományokat rendelt a feleségnek (a görög-hellenisztikus jogkörben a férj általában örökössé is nevezte a feleséget, közös gyerekek meglétekor a lemenőkkel együtt).

A *dos* a férj javára tett vagyoni juttatás, amelynek célja a házasság vagyoni terheinek (*onera matrimonii*) a csökkentése és a férj vagyoni helyzetének a javítása. A hozományrendelés az archaikus korban a manusos házasság velejárója volt, de manus nélküli házasságok esetén is szokásossá vált. A „dotális” rendszer (az értekezés néha „dotációs” nevezi) tehát mindkét házassági modell jellemzője volt. A hozományt annak jeleként értékelte a praxis és a jogtudomány is, hogy a felek együttélése törvényes házasság (*matrimonium iustum*), nem joghatások nélküli *concupinatus*. A hozomány tárgyai a férj tulajdonába kerültek, de vagyonán belül elkülönült egységet képeztek: a hozomány révén (annak anyagi eszközeivel) szerzett vagyontárgyak nem a férj vagyonának, hanem a hozománynak a részévé váltak (*surrogatio*), viszont a hozomány gyümölcsei felett a férj szabadon rendelkezhetett.

Figyelemre méltó, hogy a hozomány tárgyán a férj ugyan tulajdont szerzett, de a jogászok hangsúlyozták, hogy a feleség „bírja” azokat (*habere*) – követelésként a nő vagyonába tartoznak. Mivel a hozomány a házasság megszűnése után visszajárt, ezért a jogtudomány *res uxoriae*, a feleség vagyontárgyai gyanánt kezelte ezeket a dolgokat. A férj rendelkezési jogát a hozomány tárgyai felett, különösen ingatlanok vonatkozásában, a *lex Iulia de fundo dotali* és a *lex Iulia de adulteriis* korlátozta (elidegenítési és terhelési tilalmak).

A házastársi vagyoneközösség, amelynek értelmében a házastársak vagyona közös tulajdont képez eszmei hányadok szerint, a római jogban valójában nem alakult ki. A manusos házasságnál a nő meglévő vagyona ugyan beleolvadt a férj vagyonába (vagyonegyesítő rendszer), de közös tulajdonról nem beszélhetünk, hisz az *uxor in manu* nem rendelkezett vagyoni jogi jogképességgel.

A manus nélküli házasság viszont következetesen a vagyonekülönítés elvét követte. A vagyonekülönítő modell szerinti házasságnak is voltak persze bizonyos vagyoni jogi hatásai, hisz a házastársak egy háztartásban éltek: a mindennapi élet szükségleteinek kielégítésére, használatra

átengedtek egymásnak vagyontárgyakat (ingatlanokat is); a közös háztartás költségei a férjet terhelték, aki a hozomány gyümölcseit erre elhasználhatta; a házastársak *inter vivos* kisebb alkalmi ajándékokat, *mortis causa* bármekkora vagyonrészeket juttathattak érvényesen egymásnak. Ezen túl továbbra is szokásban maradt, hogy a feleség a házasság fennállása alatt általában a férjre bízta a házasságba bevitt személyes használati tárgyainak, vagy akár egész saját különvagyonának a kezelését is – ingyenesen, megbízási szerződés formájában.

A posztklasszikus korban a Római Birodalom egyes keleti tartományaiban, különösen Egyiptom partikuláris szokásjogában a házastársi vagyonközösség (közös tulajdon) szerződéses alapítása ugyan elterjedt volt, de ez a modell sohasem erősödött birodalmi joggá (vö. Kaser, Taubenschlag, Wolff).

A római jognak Justinianus császár (nem Jusztiniánosz!) parancsára bekövetkezett rendszerezése és kodifikációja több ponton is változtatott a klasszikus házassági vagyonjog normarendszerén – és túlnyomó részben ez a 6. századi szabálytömeg képezte a középkori és újkori továbbélés alapját. A manusos házasság már a 4. században kikopott a gyakorlatból. Maga a házasságkötés semmilyen joghatással nem bírt a felek vagyoni helyzetére: a két vagyontömeg elkülönült egymástól, mindkét fél elvileg maga kezelte a saját vagyonát. A posztklasszikus korban a nők gyámsága is megszűnt, azaz a nő teljes cselekvőképességgel rendelkezett.

A házassági vagyonjog központi kategóriája továbbra is a hozomány (*dos*) intézménye maradt, amely alapján a feleség vagyoni biztonságát garantálta a házasság megszűnése esetére; de a feleség halála esetén a közös gyermekeket illette. A férj rendelkezési jogát a hozomány tárgyai felett erősen visszaszorították, így pl. a hozományi telkeket még a feleség esetleges hozzájáruló nyilatkozata esetén sem volt joga megterhelni vagy elidegeníteni (Inst. 2,8 pr.; ez a rendelkezés a *lex Iulia* eredetileg csak a *fundus Italicus*ra vonatkozó szabályait terjeszti ki minden telekre). A hozomány visszaadását a férj egész vagyonára kiterjedő törvényes zálogjog garantálta.

A hozomány mellett egyre inkább elterjedt a *donatio ante (propter) nuptias*, a házasság előtti ajándékozás szokása is, amely a férj által a feleségnek juttatott ajándékot jelentette. Ennek nagysága a általában a hozományhoz igazodott (*aequalitas*); a férj halála után ennek fele az özvegy nőt, fele pedig a közös gyermekeket illette – ugyanakkor az özvegy nő javára haszonélvezetet létesítettek az egész hagyatékon (a *donatio ante/propter nuptias* funkcióját tekintve a középkori Wittumra emlékeztet).

A római jog középkori és humanista recepciója után, az *Usus modernus* korában több európai jogrend nagyban-egészben a római jogból ismert dotális rendszert vette át érvényesült (Itália, Franciaország, vö. HKK 613 sqq.). Ugyanakkor a hozományadás olyan jogkörökben is elterjedt gyakorlattá, majd szokássá erősödött (*in usu*, Stryk), ahol a vagyonegyesítő rendszer érvényesült (ebből is kitűnik, hogy a vagyonegyesítő rendszer nem zárja ki a hozományt). A hozományadást a szakirodalom a privátautonómia részeként értékeli, mert általában a házassági szerződések részét képezte. Figyelemre méltó, hogy a hozomány intézményére az egyes jogrendek akkor is római jogi szabályokat alkalmaztak, ha maga a házassági vagyonjog egyébként nem a római-legista hagyományt követte.

A házastársak közti vagyonközösséget a *ius commune* a római jogi társasági szerződés mintájára interpretálta. A társulási modellek között a *societas quaestus* és a *societas omnium bonorum* szolgáltatva azt a két szerződési típust, amelyek a házassági vagyonjog „Errungengemeinschaft” és

„Gütergemeinschaft” típusú modelljeinek mintájául szolgáltak. A „Gütergemeinschaft” esetén a házastársak minden vagyona közös volt – a római jogra épülő középkori hagyomány a klasszikus jogi társasági szerződés egyik fajtájának, a *societas omnium bonorum*-nak analógiájára értelmezte a jogviszonyt. Szerintem ez köszönhet vissza a bajor magánjogi kódexben is, bár a szerző úgy foglal állást, hogy ez „nem hozható összefüggésbe római jogi előzményekkel” (68. oldal). Itt hasznos lett volna legalább Helmut Coing kiváló kézikönyvének bedolgozása a római jog továbbéléséről (l. appendix). Az „Errungengemeinschaft” esetén csak a házasság fennállása alatti szerzemények képeztek közös tulajdont, míg a „Fahrisgemeinschaft” esetében a házasság alatti szerzemények és a házasságkötéskor meglévő ingóságok kerültek közös tulajdonba.

A német jogkör házassági vagyoni jogának tárgyalása során a jelölt a germán népjogok hozományra épülő rendszerének ismertetésével kezdi a vizsgálódást (49 sqq.), ahol dióhéjban kitér a római jogi gyökerek bemutatására is. Ehhez megjegyzendő, hogy az a tény, hogy a XII táblás törvény nem tesz említést a hozományról, még nem jelenti azt, hogy a gyakorlatban a hozomány nem létezett. Egyrészt a Kr.e. 451-450 körül keletkezett törvénytörvény az életviszonyok igen szűk körét rendezte; másrészt a hozomány nem cogens vagy diszpozitív jog alapján járt, hanem a házasulandó felek, illetve családjuk közötti megegyezés tárgyát képezte, azaz a privátautonómia része volt. Itt és a monográfia többi ókori vonatkozású részében is szembeötlő, hogy a jelölt túlnyomó részt 19. századi szakirodalomra hivatkozik; a 20-21. század vonatkozó szekundér irodalma szinte teljesen hiányzik (l. appendix). A német jogkörben a *ius commune* és a recepció alapján elterjedt dotális szokásjogi rendszer jobb megértéséhez célszerű lett volna áttekinteni a *dos* (hozomány) szabályait a klasszikus római jogban (l. fent). Nem egészen világos, hogy mit ért a szerző az alatt, hogy „a férj tulajdonjoga ... a *dos* felett visszaszolgáltatási kötelezettségéből fakadóan formális értelemben vett tulajdonjogot eredményezett” (51. oldal)? A *dos aestimata*, a becsült értékben átadott hozomány nem pusztán a „*dos*-rendelés általánostól eltérő formája” volt (50. oldal), hanem a veszélyviselés immanens szabályozását jelentette (amint arra fent már utaltam). A *dos aestimata* nem a férj rendelkezési jogának korlátait akarta lazítani (hisz azok nem általában a hozományra, hanem bizonyos hozományi vagyontárgyakra, elsősorban ingatlanokra vonatkoztak), hanem a hozományi vagyontárgyakban *vis maior* által okozott károkat terhelte a férjre (55. oldal). Megítélésem szerint a római jogi alapú *dos* és a germán Wittum nem zárja ki fogalmilag egymást, hisz a Wittum inkább a *donatio ante (propter) nuptias* intézményével rokonítható leginkább, amely a *dos* mellett a római jogban is elterjedt már a klasszikus jogban (nem „vulgárjogi” jelenség, l. 51. oldal). Ennél a fejezetnél is hasznos lett volna az alapvető római jogi irodalom áttekintése, legalább a kézikönyvek erejéig (Ogris professzor 1971-es írásán túl, l. appendix). A római *dos* – *donatio ante nuptias* kettős intézménye jól tükröződik a német jogkör *dos* – *contrados* hagyományában is (58-59). Valószínűleg pusztán gépelési hiba, hogy Justinianus császárt „Jusztiniánosz” néven említi néhány helyen a szerző (pl. 59).

Az értekezés 60. oldalán, a vagyonegyesítési és vagyoni gazgatási címszó alatt az olvasható, hogy „a manus-szerzés nélküli házasság (*conventio sine manu*) esetén az asszony vagyoni különállása megmaradt, azaz hatalom alattiként szerzeményei az atyai vagyont növelték, míg önjogú személyként vagyona szabadvagyonnak (*parapherna*) minősült.” Ez a megállapítás némi korrekcióra szorul: a *parapherna* görög szó, maga a jogintézmény is a görög jogi kultúrából származik, de már a klasszikus korban elterjedt a római családoknál is. A hozomány görög neve *pherné*; a *parapherna* tehát a hozományon túli juttatást jelent. A latin források néhol a *res extra dotem* kifejezést használják a jogintézmény jelölésére. A *parapherna* fogalma alá tehát a hozomány tárgyai nem szublimálhatók; de

az önjogú nő saját vagyona sem sorolható a *parapherna* definíciójába. A *parapherna* olyan vagyontömeg, amelyet a feleség a *dos* (hozomány) mellett bevitt a házasságba. A *parapherna* tehát nem azonos sem a hozománnyal, sem az önjogú nő saját, férje vagyonától elkülönült vagyonával. A *paraphernába* többnyire a feleség személyes használatára szolgáló ingóságok (értékes selymek, ruhák, ékszerek, parfümök), és háztartási eszközök tartoztak. Ezek a vagyontárgyak a nő tulajdonában maradtak, de a közös háztartásba, és ezáltal a férj kezelésébe kerültek. A feleség vagy a házassági (hozományi) szerződésben sorolta fel ezeket a vagyontárgyakat, vagy szerződésen kívül leltárt készített a vagyontárgyakról és azt a férjjel átvételi elismervényként aláíratta. Ez a leltár lett később, a házasság megszűnése után, a kiadási igény alapja.

A *parapherna* vagyontárgyait mindig *in natura* kellett visszaszolgáltatni; itt nem volt szokás a becsértékben való át- és visszaadás. A természetbeni visszaadási kötelezettség immansz veszélyviselési szabályt jelentett: a vétlen pusztulásból eredő kárt a feleség viselte (rabszolgák halála, vagyontárgyak *vis maior* következtében való megsemmisülése). Ulpianus D. 23.3.9.3 (31 *ad Sabinum*) alatt személetesen összefoglalja a *parapherna* jellemzőit, ahogyan azt a jogtudomány a Kr. u. 2-3. században értelmezte – kifejezetten hivatkozva a jogintézmény görög eredetére és galliai pendantjára is: *Ceterum si res dentur in ea, quae Graeci parapherna dicunt quaeque Galli peculium appellant, videamus, an statim efficiuntur mariti...* A jogász kifejezetten leszögezi, hogy ellenkező kikötés híján a *parapherna* tárgyai nem kerülnek a férj tulajdonába (ellentétben a hozománnyal). A *parapherna* tételes felsorolásának az a célja, hogy a házasság megszűnése esetén könnyen és egyértelműen meg lehessen állapítani, hogy a közös háztartás mely vagyontárgyai illetik saját jogán a feleséget – és ezeket a férj vagy örökösei kötelesek kiadni számára. Ulpianus kiemeli, hogy Rómában mindennaposak voltak az ilyen megállapodások; a férj sokszor még *stipulatio* formájában is megígéri a *parapherna* megőrzését és visszaadását. A megállapodás a részletektől függően letétnak vagy megbízásnak minősült; ha az őrzést nem ígérte kifejezetten a férj, akkor az *actio rerum amotarum* volt indítható a ki nem adott tárgyak miatt (a jogellenes eltulajdonítási, de a házasság erkölcsi tartalma miatt lopásnak nem minősülő cselekmény miatt).

A jelölt másutt megállapítja: „A házastársak vagyonuk tekintetében egyenlőek voltak, és a házasságkötés a nő cselekvőképességét nem befolyásolta.” A lábjegyzetben Dernburgra hivatkozik a szerző, és a manus nélküli házasságról beszél. Hangsúlyozni kell, hogy Rómában a házasság a cselekvőképességet sem a manusos, sem a manus nélküli modellnél nem befolyásolta.

Maga a házasság a római jogban semmilyen joghatással nem bírt a házastársak cselekvőképességére vagy vagyoni helyzetére, a férj és a feleség is (amennyiben önjogú volt) megtartotta saját vagyonát, a vagyonekülönítés elve érvényesült („Gütertrennung”). Maga a házasság a férj számára semmilyen jogot nem biztosított felesége vagyontárgyain. A férji vagyonkezelés ugyan általánosan elterjedt gyakorlatnak számított, de ennek alapja a felek közötti, a privátautonómián alapuló megállapodás volt. A férj (az idegen vagyonkezelőhöz hasonlóan) gondosságra és elszámolásra volt kötelezve. A manus nélküli házasság – Jhering 69. oldalon idézett mondatával szemben – nem a köztársaság végén, hanem már a XII táblás törvény korában is ismert volt.

A házastársak közti tartási kötelezettség sem jogszabályon, hanem pusztán erkölcsi normán alapult. Viszont a jogéletben általánosan szokássá vált, hogy a házasság felek vagyona a férji vagyonkezelés révén némileg összefolyt: a háztartás szükségleteinek mértékéig közösen használták a vagyonukat; a nő tartásáról a férj gondoskodott, és a hozomány gyümölcsei a házasság anyagi terheit csökkentették.

A klasszikus kortól a vagyonos nők a hozományon kívül a házasság fennállása idejére a férj javára egyéb juttatásokat is eszközöltek: fiduciárius jelleggel átruháztak a tulajdonába, vagy csak kezelésébe adtak jelentős vagyonrészeket (*res extra dotem*).

A házastársak vagyoni jogi helyzetét nem a *matrimonium iustum* (a törvényes római házasság), hanem a *manus* változtatta meg. A *manus* révén a feleség a férj *potestas* alá került, *filiae loco*, egy leánygyerek jogállásába. A *potestas / manus* jogkövetkezménye volt, hogy a feleség elvesztette vagyoni jogi jogképességét, a meglévő és későbbi szerzeményei beolvadtak a férj vagyonába, ő maga nem lehetett magánjogi jogviszonyok alanya és nem állhatott perben.

Az opponens számára értelmezésre szorul az a kijelentés, hogy „a *Munt* alatt álló nő személyi és vagyoni jogi jogállása erősen korlátozott volt, vagyona felett szabadon nem rendelkezhetett” (62). Ezt a német jogrend „Geschlechtstutel” néven emlegeti ... Nem világos, hogy a szerző a jogképességet, a cselekvőképességet vagy mindkettőt érti ez alatt.

A szerző a következőkben következetesen szembeállítja egymással a „szerződéses házassági vagyoni jog” és a „törvényes házassági vagyoni jog” rendszerét. Kérdéses, hogy az éles ütköztetés szerencsés megoldás-e – hisz a „a szerződéses vagyoni jog elsőbbsége” (100) a diszpozitív normák érvényesülésének általános elvén, nem valamely házassági vagyoni jogot érintő *lex specialis* szabályán alapszik. A privátautonómia általános prioritásáról van itt is szó, amely a nem *cogens* normával rendezett magánjogi jogviszonyokban mindenütt érvényesül (vö. HKK 608 sqq.). Ezt tükrözi az Optk házassági vagyoni jogi megoldása is, amelyben „a szerződéses vagyoni jog elsőbbsége érvényesült: a vagyonekülönítésre csak másodlagos jelleggel és abban az esetben került sor, ha a felek másként nem egyeztek meg” (100).

A fenti néhány korrekciós-pontosító javaslat nem akarja csökkenteni a munka értékét: a fogalmazás ugyan itt-ott pontosítható lenne, de összességében a szerző alapos, jól átgondolt, nemzetközi mércével mérve is magas színvonalú munkát nyújtott be az MTA cím elnyerése érdekében. A házassági vagyoni jog törvényi szabályozásának változását a szerző kiválóan kontextualizálja a nőmozgalmak követeléseinek és vívmányainak ismertetése révén (111 sqq.). A német jogterületen a házassági vagyoni jog erős partikularizmust mutatott még a 19. században is, ezért a birodalmi polgári törvénykönyv (BGB) kodifikációs munkálatai során komoly dilemmát okozott, hogy a három lehetséges modell közül melyiket válasszák: tartományi hatáskörbe utalják a házassági vagyoni jogot, meghagyják a regionális rendszert vagy egységesítsenek (117 sqq.). Végül a BGB választható vagyoni jogi rendszerként három formát szabályozott: *allgemeine Gütergemeinschaft*, *Errungengemeinschaft* és *Fabrnisgemeinschaft*. A BGB és a német jogtudomány nagy hatást gyakorolt a közép-európai jogtudomány és joggyakorlat fejlődésére, amit a szerző meggyőzően vázol fel..

A negyedik fejezet a magyar házassági vagyoni jog kezdeti formáit és a polgárosodás korától, majd 1848-tól megfigyelhető változásait kíséri nyomon. A szerző a Werbőczy Tripartitumában manifesztálódó feudális szokásjogi elemekkel kezdi vizsgálódását. A fejezetet olvasva a római joggal eljegyzett opponensnek feltűnik, hogy Werbőczy szokásjog-definíciója is erősen római jogi alapokra épít. A szerzőtől idézve: „Werbőczy azt hangsúlyozta, hogy a szokás jogi cselekmények tekintetében akkor vehető figyelembe, ha általános, állandó, észszerű és társadalmi felfogásból következik” (156). Ez a definíció erősen emlékeztet Salvius Iulianus sokat idézett meghatározására (D. 1.3.32 pr.-1): *De quibus causis scriptis legibus non utimur, id custodiri oportet, quod moribus et consuetudine inductum est: et si qua in re hoc deficeret, tunc quod proximum et consequens ei est.*

A monográfia értékes része az Optk magyar jogéletre gyakorolt hatását vizsgáló, átgondolt értékelés (159 sqq.), amit elmélyült kodifikáció-történeti áttekintés követ. A magyar házassági

vagyonjog feltérképezéséhez a jelölt alapos levéltári kutatásokat végzett, amelyet számos okirat és bírósági ítélet elemzése dokumentál az értekezésben. A kiterjedt levéltári munka nagy érdeme a műnek, hisz a jogélet és a jogalkalmazási gyakorlat tükrében ábrázolja a házassági vagyonjog központi jelentőségű jogintézményeit: a nőtartást (175 sqq.), az özvegyi jogot (198 sqq.), a közszerzeményt (209 sqq.), a hitbért (253 sqq.), a hozományt (282 sqq.), a házassági szerződést (302 sqq.), majd a házas nő személyi és vagyon önállóságát (339 sqq.).

A fejezet végén a szovjet-szocialista család-modellhez igazodó pártállami családjogi törvénykönyvet elemzi a szerző a korabeli hazai szakirodalomra és ítélkezési gyakorlatra támaszkodva (354 sqq.). Az utolsó fejezet a német BGB és az új Ptk házassági vagyonjogi koncepcióját veti össze a jogösszehasonlítás módszerével (375 sqq.).

A hozomány magyar szabályaink elemzésénél ismét szembesül a kutató azzal a jelenséggel, hogy a római jogból kölcsönzött terminológia jelentés-eltolódással él tovább a 19. századi jogéletben és szakirodalomban (282 sqq.). Az özvegyi jog magyar szabályainak áttekintésénél hasznos lett volna Justinianus öröklésjogi novelláinak rövid ismertetése, hisz a *ius viduae* a 6. századi császári törvényhozásban nyerte el azt a formáját, amely az európai jogfejlődésre hatást gyakorolt. A házassági vagyonjog hazai jogintézményeinek részletes bemutatása során többször is igazolást nyer a szerző kiindulópontja, amely a német joggal való összevetés létjogosultsága mellett érvel.

A jelölt által benyújtott monográfia második fejezete tárgyalja a kutatás módszertani-történeti alapvetését, amelynek során a szerző a történeti-jogi iskola nagyjaitól, különösen Friedrich Carl von Savigny és Paul Johann Anselm von Feuerbach elméleti-megalapozó tanaitól indítja az összehasonlító jogtörténeti kutatások létjogosultságának alátámasztását. Savigny a történeti-jogi iskola nagy teoretikusa volt, akinek munkássága bizonyos értelemben napjainkig meghatározó a német és a közép-európai jogtudományban. A jogtudomány történeti-bölcseleti beágyazottságát szem előtt tartva, Savigny munkáiban mindig nagy figyelmet fordított korának szellemi vonulataira, különösen a filozófiai tanokra. Értékes eleme a jelölt munkájának a 19. századi módszertani diskurzusok ismertetése, amelyek a 20. századi jogösszehasonlító tudományos iskolák alapjait vetették meg (a pandektisztika elemzésénél az opponens hiányolja a hazai irodalom, különösen Pólay Elemér munkáinak maradéktalan bedolgozását). Értékes gondolatmenetet közvetítenek a hazai szakma felé a természetjogi alapú magánjogi kódexek (CMBC, ALR, OPTK), valamint a szász és a birodalmi BGB házassági vagyonjogát elemző fejezetrészek (81-103 és 104-152. oldal).

Érdekes lett volna a német kodifikációs diskurzus két nagy korifeusának, Thibaut-nak és Savignynak családról és házasságról vallott felfogását összevetni. A szerző csak Thibaut nézetét idézi, aki szerint a kölcsönös házastársi jogokkal szemben „különös joga a férjnek, hogy felesége a hatalma alá van vetve, és cselekményeit annak akarata szerint kell véghezvinnie” (83). Itt érdemes lett volna röviden kitérni Savigny eltérő etikai nézeteire, amelyek tengelyében a „Freundschaft und Liebe” eszméje, annak korabeli kultusza áll. Savigny szerint az „edler Mensch”, a nemes, erkölcsös ember csak a „Tu und Ich” kölcsönhatásában alakulhat ki. A „Freundschaft/Liebe”, amely Fichte filozófiájában a házasságban és családban képzelhető csak el („Freundschaft ist nur in der Ehe möglich, da aber erfolgt sie notwendig”), Savigny szerint nélkülözhetetlen az individuum tökéletessé csiszolódásához.

Savigny házasságról formált nézeteire nagy hatást gyakoroltak korának szellemi áramlatai: „Die Tugend lässt sich nicht lehren und lernen, ausser durch Freundschaft und Liebe mit tüchtigen und wahren Menschen und durch Umgang mit uns selbst, mit den Göttern in uns” (Nörr 121). Savigny gondolatvilágában a család és a házasság is a „Freundschaft und Liebe” morális kategóriájának

embert nemesítő manifesztálódása („Veredelung des inneren Menschen”). A „Te” nélkül nem létezhet az „Én” – a szerelem/szeretet valójában az alany-tárgy ellentét feloldódása (Jacobi gyakorolt leginkább hatást Savigny morálfilozófiai nézeteire, vö. Nörr 122).

Fichte számára kérdéses, hogy az individuumnak szüksége van-e egy másik individuumra (vagy a közösségre) ahhoz, hogy erkölcsös, nemes lényé váljon: „Die Gesellschaft, in der der Mensch lebt, kann ihm Veranlassung geben zu dieser Reflexion; aber sie zu verursachen, das vermag sie schlechthin nicht.” Savigny ezen a ponton elhatárolódik Kant és Fichte vonalától: Szerrinte az individuumok folytonos kölcsönhatása révén jöhet létre az erkölcsileg magas szintű ember önmegvalósítása. Savignynál a lét (*Sein*) már önmagában *frey und schön*. Az önmagunkon kívüli lét szemléletét Savigny a szerelem kategóriájába sorolja, míg Fichte számára a szerelem mint terminus technicus csak a család és házasság keretein belül releváns.

Kant „der bestirnte Himmel über mir und das moralische Gesetz in mir ...” meggyőződésével szemben Savigny azt vallja, hogy az erkölcsi tökéletesedés egy folyamat, amit a „Freundschaft und Liebe” révén, az „Ich” környezeti reflexiója által, a „Tu” tükrében tud az individuum elérni. Ez a világkép meghatározóvá vált Savigny házasságról vallott nézetei vonatkozásában – sőt a jogról, a jogfejlődésről és a kodifikációról vallott nézeteiben is tetten érhető.

Összegzés: Herger Csabáné átgondolt, igényes kutatása a magyar házassági vagyoni jog jogtörténeti vonulatáról a német tudomány- és szellemtörténet, illetve a német kodifikációk tükrében elemzi a jogintézmény fejlődését. A mű megítélésem szerint megfelel az MTA doktori disszertációkkal szemben támasztott követelményeknek.

Javaslom Herger Csabáné részére a DSc cím odaítélését.

Budapest, 2021. május 25.

Prof. Dr. Jakab Éva

Appendix

Néhány releváns szakirodalom a témához

- Dusil, Stephan, §§ 1363-1557. Eheliches Güterrecht (IV). Konkretisierung, Systemverschiebungen und Europäisierung. Zur Entwicklung des Ehegüterrechts seit 1900, in: Mathias Schmoekel, Joachim Rückert, Reinhard Zimmermann (szerk.), Historisch-Kritischer Kommentar zum BGB, Band IV: Familienrecht, §§ 1297-1921. Mohr Siebeck, Tübingen 2018, 791-825.
- Kaser, Max, Das römische Privatrecht. Erster Abschnitt: Das altrömische, das vorklassische und klassische Recht. München, 1971.
- Kaser, Max, Das römische Privatrecht. Zweiter Abschnitt: Die nachklassischen Entwicklungen. München, 1975.
- Kaser, Max, Knütel, Rolf, Lohsse, Sebastian, Römisches Privatrecht, 21. kiadás. München, 2017.
- Maetschke, Mathias, Einführung: Regelungsgegenstand, -probleme und Lösungswege, in: Mathias Schmoekel, Joachim Rückert, Reinhard Zimmermann (szerk.), Historisch-Kritischer Kommentar zum BGB, Band IV: Familienrecht, §§ 1297-1921. Mohr Siebeck, Tübingen 2018, 580-638.
- Mayenburg, David von, §§ 1363-1557. Eheliches Güterrecht (III). Das 19. Jahrhundert, in: Mathias Schmoekel, Joachim Rückert, Reinhard Zimmermann (szerk.), Historisch-Kritischer Kommentar zum BGB, Band IV: Familienrecht, §§ 1297-1921. Mohr Siebeck, Tübingen 2018, 639-790.
- Nörr, Dieter, Savignys Anschauung und Kants Urteilskraft, in: N. Horn et al. (szerk.), Europäisches Rechtsdenken in Geschichte und Gegenwart. Festschrift für H. Coing zum 70. Geburtstag. München, 1982, 615-636.
- Nörr, Dieter, Savignys philosophische Lehrjahre. Ein Versuch. Vittorio Klostermann, Frankfurt a.M., 1994.
- Rückert, Joachim, Idealismus, Jurisprudenz und Politik bei Friedrich Carl von Savigny, Edelsbach, 1984.
- Stagl, Jacob, Favor dotis. Über die Sonderstellung der Mitgift im System des klassischen römischen Rechts
- Wacke, Andreas, Zur Funktion und Gefahrtragung bei der römischen Mitgift, TR 43 (1975) 241-256.
- Wolff, Erik, Grosse Rechtsdenker der deutschen Geistesgeschichte, 4. kiadás, Tübingen, 1963.
- Wolff, Hans-Julius, Zur Geschichte der Parapherna, ZRG RA 72 (1955) 335-347.